

**MÁMLEKETLIK TILDI RAWAJLANDÍRÍW: MASHQALALAR HÁM
ShESHIMLER**

Perdeǵalıy Dabilov,

*Qaraqalpaqstan Respublikası Ministrler Keńesi Baslıǵınıń másláhátshisi-department baslıǵı,
filologiya ilimleriniń doktori*

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18902399>

Búgingi kúnde elimizde Húrmetli Prezidentimizdiń bassılıǵında mámleketlik tildiń abırayın jáne de arttırıw, ósip kiyatırǵan jaslarımızdı Watandı súyiwshilik, milliy úrp-ádet, dástúr hám qádiriyatlarǵa sadıqlıq ruwxında tárbiyalaw, elimizde mámleketlik tildi tolıq engiziwdi támiyinlew boyınsha keń kólemlı ilajlar ámelge asırılmaqta.

Mámleketlik tildi rawajlandırıw hám onıń xalıqaralıq kólemdegi abırayın jáne de arttırıw boyınsha qabıl etilgen Húrmetli Prezidentimizdiń párman hám qararları bul baǵdardaǵı ilajlar kólemin jańa basqıshlarǵa kótermekte.

Ministrler Keńesi janındaǵı Mámleketlik tildi rawajlandırıw departamenti tárepinen «Mámleketlik til haqqında»ǵı Nızamı, Prezidentimiz tárepinen qabıl etilgen párman hám qararlar, Ministrler Kabinetiniń hám Qaraqalpaqstan Respublikası Joqarǵı Keńesi Prezidiumınıń mámleketlik tildi jáne de rawajlandırıw boyınsha qararları hám kórsetpelerin orınlaw baǵdarında bir qatar jumıslar ámelge asırılmaqta.

Atap aytqanda, is júrgiziw sistemasın tolıq mámleketlik tilge ótkeriw boyınsha túrli taraw xızmetkerleriniń is júrgiziw boyınsha bilim hám qánigeligin turaqlı arttırıp barıw jolǵa qoyılǵan. Ózbekstan Respublikası Ministrler Kabinetiniń 2020-jıl 3-marttaǵı 117-sanlı qararına muwapıq, Álisher Nawayı atındaǵı Tashkent mámleketlik ózbek tili hám ádebiyatı universiteti janında shólkemlestirilgen Mámleketlik tilde is júrgiziw tiykarların oqıtıw hám qánigeligin arttırıw orayınıń Qaraqalpaqstan Respublikası aymaqlıq bóliminde hár ayda tiyisli taraw qánigeleri oqıtılmaqta. Orayda usı kúнге shekem **4000** nan aslam tınlawshı óz bilimlerin jetilistirdi.

Ministrler Kabinetiniń 2021-jıl 28-oktyabrdegi «Normativ-huqıqıy hújjetler joybarların lingvistikalıq ekspertizadan ótkeriw tártibi haqqındaǵı nızamın tastıyıqlaw tuwralı» 662-sanlı qararı orınlanıwın támiyinlew maqsetinde ótken jıldı Ministrler Keńesi Baslıǵınıń másláhátshisi tárepinen **22** normativ-huqıqıy hújjetler lingvistikalıq ekspertizadan ótkerildi.

«Mámleketlik til haqqında» hám Ózbekstan Respublikasınıń «Geografiyalıq obektlerdiń atamaları haqqında»ǵı Nızam talapları tiykarında aymaқтаǵı geografiyalıq obekt atamaların tártipke salıw baǵdarında da bir qatar unamlı isler

orinlanbaqta. Atap aytatuǵın bolsaq, **16 197** kóshe atamaları tolıq xatlawdan ótkerildi. Sonnan, Ámiwdárya, Beruniy, Bozataw, Qanlıkól, Moynaq, Taqıyatas, Taxtakópir hámde Shomanay rayonlarına tiyisli **5910** kóshe atları ekspertiza juwmaqları boyınsha nızamǵa muwapıq dep tabıldı hám sessiya qararları menen tastıyqlanıp, mámleketlik reestr bazasına kirgizildi. Al, Qaraózek rayonınıń **787**, Nókis rayonınıń **942**, Xojeli rayonınıń **1163**, Shımbay rayonınıń **997**, jámi **3889** kóshe atamaları ekspertizaǵa jiberilgen bolsa, Nókis qalasınıń **1614**, Kegeyli rayonınıń **1150**, Qońırat rayonınıń **1445**, Tórtkúl rayonınıń **847** hám Ellikqala rayonınıń **1320**, jámi **6376** kóshe atamaları Kadastr agentligi tárepinen kórip shıǵılmaqta.

Ótken jılı avtomobil jollarında hám xalıq jasaytuǵın elatlı punktlerde mámleketlik tilde, latin jazıwına tiykarlangan ózbek hám qaraqalpaq álipbesinde **111 dana**, jol háreketi qáwipsizligi basqarması tárepinen **43 dana**, jámi **154 dana** jol belgileri hám xabarlandırıw kórsetkishleri ornatıldı.

Qaraqalpaq tilin bunnan bılayda rawajlandırıw baǵdarında sózlikler, qollanbalar, monografiyalar tayarlaw hám kóp nusqalarda baspadan shıǵarıw jumıslarına da ayırıqsha dıqqat awdarılmaqta. Ótken jıllar dawamında latin jazıwına tiykarlangan qaraqalpaq tilinde «**Mámleketlik tilde is júrgiziw**» ámeliy qollanbası **2000 nusqada** baspadan shıǵarıldı. Sonday-aq, «**Qaraqalpaq tiliniń túsindirme sózligi**» kitabınıń **7 tomıǵı** kirill álipbesinde **7000** nusqada basıp shıǵarılǵan bolsa, usı kóp tomliqtıń latin álipbesindegi tomları da baspadan shıǵarıldı. Sonıń menen birge, “Psixologiyalıq terminlerdiń túsindirme sózligi”, “Qaraqalpaqsha-ózbekshe-qazaqsha-türkmen she-russha lingvisikalıq terminler sózligi”, “Davlat tilida ish yuritish asoslari”, “Mámleketlik tilde is júrgiziw tiykarları”, “Qaraqalpoǵıstondagi wzbek shevalari etnografızmlari”, “Qaraqalpaqstan Respublikası geografiyalıq atamalarınıń túsindirme sózligi” kitaplari basıp shıǵarıldı.

Bunnan basqa, Qaraqalpaqstan Jazıwshılar awqamı menen birgelikte “Alisher Navoiy ǵazzallari”, «Boburnoma», «Hozirgi zamon wzbek sheriya», sonday-aq, Abdulla Qadiriydiń «Wtkan kunlar», Erkin Wahidovtıń «Dunening ishi», qırǵız xalqınıń «Manas», Sh.Aytmatovtıń “Plaxa» shıǵarmaları qaraqalpaq tiline awdarıldı. Sonday-aq, “Plato” hám “Booky” JShJ tárepinen “Kishkene shahzada”, K.Sultanovtıń “Ájiniyaz”, Sh.Aytmatovtıń “Balalıǵım”, “Ájel dastıǵı” shıǵarmaları kóp nusqada kitap etip basıp shıǵarıldı.

Qaraqalpaq tilin sanlastırıw, media ónimlerdi, kompyuter, mobil programmalar hám basqa da elektron materiallardı tayarlaw boyınsha da bir qatar unamli jumıslar alıp barılmaqta. Atap aytqanda, “Booky” JShJ menen birgelikte qaraqalpaq tilindegi audiokitaplar platforması hám mobil qosımshası jaratıldı.

“Qaraqalpaq tiliniń túsindirme sózligi” kóp tomlıgınıń veb-saytı hám mobil qosımshası tayarlandı. Ótken qısqa waqıt ishinde **100** ge jaqın jáhán, ózbek hám qaraqalpaq ádebiyatınıń eń saylandı shıǵarmalarınıń audio variantları tayarlandı. Sonday-aq, qaraqalpaq dástanları hám ertekleriniń audioları da tayarlanbaqta. “Mutolaa” JShJ menen birgelikte **20** ǵa jaqın ádebiy kitaplar audiolaştırıldı hám mobil qosımshaǵa júkletildi. Házirgi waqıtta **100 mńǵa jaqın jaslar usı** platformadan paydalanbaqta. “Booky” qaraqalpaq tilindegi audiokitaplar platforması hám “Mutolaa” JShJ menen birgelikte “Kishkene shahzada” kitabı tiykarında ózbek hám qaraqalpaq tillerinde arnawlı film jaratıldı.

Mámleketlik tildi rawajlandırıw hám til siyasatın jetilistiriw baǵdarında ámelge asırılıp atırǵan nátiyjeli jumıslar menen birge bir qatar mashqalalar da ushıraspaqta.

Atap aytqanda, respublikamızda xızmet kórsetip atırǵan **907** isbilermenlik subyektlerinde alıp barılǵan úyreniw jumısları nátiyjesinde, **196** isbilermenlik subyektleri imaratlarındaǵı mańlaysha, reklama hém basqada daǵazalardıń, xabarlandırıw tekstleriniń mámleketlik til haqqındaǵı nızam hújjetleri talaplarına juwap bermeytuǵınlıǵı, yaǵnıy, rus hám inglis tillerinde jazılǵan sózler orın alǵanlıǵı belgili boldı.

2025-jılda Ministrler Keńesi tárepinen **15** ministrlik, **4** komitet, **18** basqarma hám **12** joqarı oqıw orınlarınıń is júrgiziw hújjetleri, daǵazalar, xabarlandırıw tekstleriniń latin jazıwına tiykarlanǵan qaraqalpaq hám ózbek álipbesinde qátesiz jazılǵanlıǵı boyınsha **5** márte maqsetli úyreniw jumısları alıp barılıp, nátiyjede **295** qáte-kemshilikler anıqlandı. Sonnan **214** i saplastırıldı.

Isbilermenlik subyektleri Qaraqalpaqstan Respublikası Ádillik ministrligi tárepinen mámleketlik dizimnen ótkeriledi. Ádillik ministrliginiń bizge bergen maǵlıwmatında Ministrler Kabinetiniń 2017-jıl 9-fevraldaǵı 66-sanlı qararı menen tastıyqlanǵan “Isbilermenlik subyektlerin mámleketlik dizimnen ótkeriw tártibi haqqında”ǵı nızamǵa kóre, firma atamasın tańlawda onıń bir qıylılıǵın tekseriw elektron málimleme sistemasında avtomat tárizde ámelge asırıladı. “Isbilermenlik xızmeti erkinliginiń kepillikleri haqqında”ǵı Nızamınıń 33-statyasına tiykarlanıp, yuridikalıq shaxs bolǵan isbilermenlik xızmeti subyektleri firma atamasına bolǵan huqıqqa iye, bul atamanı onıń ózi erkin túrde belgileydi hám óz hújjetlerinde kórsetedi, - delingen. Demek, bul nızam hújjetleri boyınsha isbilermenlik subyektleri óz firmasına atamanı tańlaw hám onı ózi erkin túrde belgilew huqıqına iye ekenligi, tek bazadaǵı atamalar menen birdey bolıp qalmaw shárti ǵana qoyılǵanlıǵı ayqınlasadı.

Mámleketlik xızmetler orayları tárepinen isbilermenlik subyektlerin mámleketlik dizimnen ótkeriw barısında “Mámleketlik til haqqında”, “Firma atamaları haqqında” hám “Tovar belgileri, xızmet kórsetiw belgileri hám tovar kelip shıqqan orın atamaları haqqında”ǵı nızamlar talaplarına ámel etiw haqqında túsindiriw jumısları hám tiyisli usınıslar berip barıladı. Biraq, soǵan qaramastan, kópshilik jaǵdaylarda isbilermenlik subyektleri tárepinen firmaǵa atama qoyıwda “Mámleketlik til haqqında”ǵı nızam talaplarına ámel etilmew jaǵdayları, nátiyjede xalıqqa turmıslıq xızmet kórsetiw orınları, firma hám sawda shaqapshalarına milliy qádiriyatlarımızǵa tuwrı kelmeytuǵın basqa tildegi atamalardıń qoyılıw halatları ushıraspaqta.

Sonlıqtan, isbilermenlik subyektlerin mámleketlik dizimnen ótkeriw tártibi haqqındaǵı nızamlarǵa mámleketlik til haqqındaǵı nızam talaplarınan kelip shıǵıp, tiyisli tártipte ózgeris hám qosımshalar kirgiziliwi zárúr dep esaplaymız. Óytkeni, atamalardıń mámleketlik tilde bolıwı, sonday-aq, is júrgiziw hújjetleri, sırtqı hám ishki jazıwlar, reklama hám daǵazalar, xabarlandırıw tekstleriniń mámleketlik tilde qátesiz jazılıwı, rásmiy hújjetlerdiń latin grafikasına tiykarlangan qaraqalpaq hám ózbek álipbesinde bolıwın támiyinlew – bular, birinshiden, mámleketlik tildi rawajlandırıw boyınsha qabıl etilgen Prezident párman hám qararları, sonday-aq, Húkimetimizdiń bul baǵdarda berilip atırǵan tapsırmaların buljıtpay orınlaw bolsa, ekinshiden, bul wazıypalar biziń hár birimizdiń ana tilimizge bolǵan húrmetimizdiń baslı belgisi. Al, tilge bolǵan húrmet-itibardıń xalqımızǵa, milletimizge hám Watanımızdıń kelesheğine bolǵan dıqqat-itibar ekenligin tereń ańlawımız kerek.

Juwmaqlap aytqanda, mámleketlik tildi bunnan bılay da rawajlandırıw hám til siyasatın jetilistiriw, mámleketlik tildiń háreket etiw menen baylanıslı mashqalalardı anıqlaw hám olardı saplastırıw ilajların kóriw Departamentiń baslı wazıypalarınan bolıp qala beredi.